

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ

І.Й. МАЛИЙ, д.е.н., професор,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

НОВЕ ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Обґрунтовано запровадження нового державного управління економікою за сучасних умов поглиблення глобалізації, економічної рецесії, інформаційної революції та інституційних змін.

Ключові слова. Держава, інститут, ієрархія, мережевість, еволюція, криза, диверсифікація, суперечність, адаптація.

Беззаперечним є той факт, що сучасний розвиток суспільства характеризується цілою низкою радикальних змін у всіх сферах людської діяльності, які не можуть не позначитись на трансформації державного управління та приватного менеджменту. ХІХ століттю притаманні різке скорочення запасів природних та енергетичних ресурсів, збурення інноваційних процесів у всіх сферах господарської діяльності, поглиблення глобалізації та фінансизації економіки, інформаційної революції та розвитку мережових структур, радикальна зміна системи цінностей людини та її поведінки. До сучасних тенденцій розвитку цивілізації необхідно також віднести й органічну взаємозалежність та взаємоумовленість між собою розвитку всіх сфер людської діяльності (економічної, соціальної, політичної, гуманітарної і т.п.), що висуває до методології дослідження використання принципів міждисциплінарного (екуменічного)¹ підходу та верифікації. Формування сучасної новітньої цивілізації „...утворюється від зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя і засобів сполучення, вимагає абсолютно нових ідей і аналогій, класифікацій і концепцій”². В контексті зазначеного та з урахуванням сьогоден-

ної Великої рецесії³, яка є свідченням фіаско мейнстріму - концепції ринкового регулювання економіки (ринкового фундаменталізму), на перший план висувається проблема переосмислення процесів трансформації функціональної ролі держави та його управління.

Високі темпи глобалізації привели до швидких змін в структурі економіки, в тому числі й до виникнення широких можливостей по копіюванню одними країнами прийомів й підходів, що застосовуються іншими⁴. Крім того, сучасна Рецесія спричинює необхідність змін в сфері політики, ідей, цінностей, поведінки та прийняття рішень всіма суб'єктами господарювання, внаслідок чого вимушено змінюватись й державне управління національною економікою, що актуалізує проблему науково-теоретичного обґрунтування нових підходів. На державу сьогодні випадає важлива провідна місія збалансування не тільки економіки, а координації розвитку всіх сфер людської діяльності та забезпечення життєдіяльності людей в довготривалому періоді на різних організаційно-економічних рівнях функціонування суспільства: національному, регіональному та глобальному.

В означеному ряду сучасних особливостей розвитку цивілізації розуміння еволюції та діалектики національного та регіонального набуває важливого значення з огляду на наступне. По-перше, зростання масштабності та інтенсивності виробництва з одного боку, та прискорення мобільності ресурсів, товарів та послуг - з другого, вступає в суперечність з інституційною структурою управління еконо-

³ Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; (пер. с англ. В.Лопатка). – М.: ЭКСМО, 2011. – 512 с. (с.9)

⁴ Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; (пер. с англ. В.Лопатка). – М.: ЭКСМО, 2011. – 512 с. (с.11)

¹ Більш детально про суть екуменічного підходу див.: Малий І.Й., Дибя М.І., Галабурда М.К. „ Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. та наук.ред д-ра екон. наук, проф. І.Й. Малого. – К.: КНЕУ, 2005. – с.7-19

² Тоффлер Е. Третья хвиля: Пер. з англ. - К.: Все-світ, 2000. - С. 14.

мікою, що сформувалась за останні століття. По-друге, інформаційна революція та формування мережевих структур є, на сьогодні, вирішальними чинниками, що визначають нові параметри структурних зрушень суспільства в планетарному масштабі, видозмінюючи таким чином співвідношення елементів організації та управління економікою на національному, регіональному та глобальному рівнях. Революція в системі цінностей людини, що супроводжується гомогенізацією та гетерогенізацією, а також інші зміни, радикальним чином видозмінюють виконання своїх функцій економічними та політичними інститутами суспільства, тим самим висувають нові вимоги до системи управління суспільством. Вихід з кризи неминуче призведе до формування нового економічного порядку⁵, наслідком чого мають і відбутись зміни в економічній та соціальній політиці, в формуванні нових ідей, системи поглядів та, відповідно, поведінки людей, що повинно позначитись й на механізмі взаємодії ринкових принципів та державних важелів управління. За таких обставин виникає необхідність й децентралізації управління, яка об'єктивно обумовлена регіональними особливостями.

Парадокс еволюції дихотомії національного і регіонального в тому, що, виокремившись із „регіонального”, національна економіка за останні два століття пройшла довготривалий шлях своєї інституціоналізації, перетворившись на сучасному етапі в активного суб'єкта і об'єкта глобальної економіки. Розвиток економічних процесів за останні два століття здійснювався, значним чином, в національних (державних) межах, що в макроекономічній теорії отримало назву „закритої економіки”. Власне, всі макроекономічні моделі економічної рівноваги та державного регулювання економіки побудовано на локалізації економічних процесів в національних рамках⁶. В той же час масштабність обсягів виробництва, мобільність ресурсів, ускладнення обміну результатами діяльності та інституційні зміни в системі цінностей людини та її поведін-

нки призвели до виникнення суперечностей між методами регулювання національної економіки та її цілями, що актуалізувало проблему регіонального розвитку в новому інституціональному середовищі. Тобто, по законам діалектики, національне, що виникло з регіонального на початковому етапі формування державності та ринкової економіки, вступає в суперечність з своєю сутністю, продукуючи таким чином виокремлення регіонального, базуючись на сучасних інституціональних змінах та активних процесах глобалізації. Міжкраїнова регіоналізація вимагає виконання державою регіональних функцій, для чого й створюються відповідні законодавчі норми та правила поведінки державних та приватних суб'єктів глобальних та регіональних відносин. Базові політичні, соціальні і правові норми утворюють основу розміщення виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ⁷. Інституційне середовище визначає основний напрям розвитку системи, напрям і швидкість інституційних змін, а також ті орієнтири, на основі яких відбувається формування і відбір найбільш ефективних економічних і соціальних інститутів. Рівень розвитку інституційного середовища й визначає специфіку національної економіки, а також відносну відокремленість від неї процесів регіоналізації.

Регіональне існує лише за необхідності вирішення проблем та досягнення тимчасових цілей. Регіональне є похідним від національного, яке й визначає її межі. Це в однаковій мірі відноситься як до процесів регіоналізації всередині країни, так і в міжкраїновій регіоналізації. В першу чергу це має відношення до сфери управління, коли регіональні організаційно-управлінські утворення наділяються відповідними повноваженнями щодо вирішення визначених інституційних завдань, які на них покладаються. Наявність об'єктивних обставин та проблем розвитку регіонів (внутрішньокраїнова регіоналізація) та проблем в розвитку національних економік (міжкраїнова регіоналізація) є об'єктивними передумовами виникнення таких організаційно управлінських структур.

Конкурентоспроможність національної економіки все більшій мірі залежить від регіональних чинників (характеру просторового розміщення виробництва, наявності та стану інфраструктури, особливостей господарських

⁵ Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; (пер.с англ. В.Лопатка).- М.: Эксмо, 2011. – 512с

⁶ У зв'язку з активізацією процесів інтернаціоналізації та глобалізації економіки на рубежі ХХ та ХХІ століть, економісти все більше уваги почали висувати теорії регулювання для „відкритої економіки” (можна навести теорії з макроекономіки)

⁷ Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция/ О.И. Уильямсон . - Спб.: Лениздат; CEV Press, 1996. – 702 с., с.688

зв'язків між окремими регіонами всередині країни та їх зв'язків із зовнішнім світом), від стану розповсюдження інновацій, вирішення міграційних, екологічних та соціальних проблем, що можливо на сьогодні лише за умов об'єднання міжкраїнових зусиль. Свідоме регулювання темпів і пропорцій в кожному регіоні, в міжрегіональному розрізі потребує відповідного узгодження з темпами і пропорціями розвитку народного господарства в цілому, а в ефективності управління найважливішого значення набуває проблема „методології і методики узгодження рішень, що готуються на різних рівнях управлінської ієрархії, в тому числі загальнонаціональному і регіональному”⁸. Революція в системі цінностей людини, що супроводжується гомогенізацією та гетерогенізацією, а також інші зміни, радикальним чином видозмінюють виконання своїх функцій економічними та політичними інститутами суспільства, тим самим висувають нові вимоги до системи управління суспільством. Вихід з кризи неминуче призведе до формування нового економічного порядку⁹, наслідком чого мають і відбутись зміни в економічній та соціальній політиці, в формуванні нових ідей, системи поглядів та, відповідно, поведінки людей, що повинно позначитись й на механізмі взаємодії ринкових принципів та державних важелів управління. За таких обставин виникає необхідність й децентралізації управління, яка об'єктивно обумовлена регіональними особливостями.

В умовах постіндустріальної трансформації посилюється єдність економічних і соціальних функцій держави. Їх взаємне переплетіння приводить до виникнення якісно нової форми, в якій реалізуються їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Такий підхід дозволяє говорити про якісну трансформацію функцій держави. Відбувається кардинальне ускладнення структури суб'єктів управління: на світовій арені разом з національними державами активно діють ТНК, міжнародні і регіональні економічні організації, інтеграційні об'єднання, неурядові організації, навколо яких формуються відносини, які суттєво змінюють становище національних держав.

⁸ Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. –К.: Наукова думка, 1994, 219с (с.24).

⁹ Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф;(пер.с англ. В.Лопатка).- М.: Эксмо, 2011. – 512с

Поглиблення глобалізації з одного боку, може розглядатись як суб'єктно, функціонально та інституціонально структурована багаторівнева система, основним інтегруючим елементом якої є **глобальний ринок**, а з другого – як система, що продукує **нові економічні орієнтири**: глобальну доступність ресурсів та інновацій; глобальний характер факторної мобільності; глобальну ринкову уніфікацію та регуляторну гармонізацію; глобальну індивідуалізацію і корпоратизацію; глобальну соціологізацію та політизацію економічних взаємовідносин.

Глобалізація формує нову інституційну структуру, що визначає новий господарський порядок, в якому держави виступають головними суб'єктами, а національні економіки – головними об'єктами державно-глобального управління.

Концентрації державної влади протистоїть її перерозподіл від загальнонаціональних інститутів до наднаціональних структур. В сучасних умовах стійкі соціальні структури, типові потреби змінилися «разовими», для їх вирішення необхідні мобільні, багатопрофільні управлінські модулі, проблемні команди, що складаються з фахівців різних профілів, з різними функціями в команді, здатні об'єднати в управлінському рішенні протилежні і навіть суперечливі соціальні інтереси.

В умовах глобалізації на державу як строго ієрархічну організацію накладається завдання ефективного регулювання міжнародних законів, налагодження і підтримки функціональних можливостей комунікативних (як національних, так і транснаціональних) мереж. В той же час сама глобалізація з інтенсивними процесом інтеграції всіх сфер людської діяльності передбачає простір, тому й вступає в суперечність з ієрархією, що продукується державою. Виконання державою своєї комунікативної ролі на всій території стає мало ефективним із-за неможливості швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та внутрішніх потреб.

Збереження функцій держав за умов глобалізації світових процесів пов'язане з принциповою для процесу соціокультурного відтворення функцією – встановленням і підтримкою на належному рівні правопорядку і безпеки. Це викликано тим, що національна держава як джерело правопорядку на певній території водночас постає умовою і головним гарантом ефективного регулювання міжнародних законів, налагодження і підтримки функціональних можливостей комунікативних (як національних, так і транснаціональних) мереж. Тому здійс-

нення територіального суверенітету державою залежатиме від того, чи спроможна держава й надалі виступати як комунікативний вузол, що підтримує стабільність комунікативних ділянок на своїй території, дозволяючи в такий спосіб здійснювати глобальний обмін належної інтенсивності та швидкості.

На наш погляд, сьогодні вже недостатньо вести мову про державне регулювання економікою, яка є складовою державного управління, застарілими є також теорії „провалів ринку” та „провалів держави”. Сьогодні на часі формування нового соціально-економічного порядку, в якому фактор „об’єктивності економіки” поступово відтісняється ірраціональною поведінкою людини та посиленням суб’єктивного чинника при прийнятті державних чи корпоративних управлінських рішень. На відміну від минулого століття, коли в його другій половині сформувалась відносна рівновага між „капіталістичним” і „соціалістичним” світом, коли кожна економіка країн була закритою, тому в рамках замкненого національного кругообігу капіталів, ресурсів та товарів взаємодія держави та ринку набувало різних національних моделей. В сучасних умовах відкритості економіки змінюються правила товарного та грошового обміну, на світовому ринку в якості гравців виступають вже не тільки транснаціональні корпорації, а й в якості активного та самостійного суб’єкта господарювання виступає держава.

До особливостей нового державного управління (НДУ) необхідне віднести зосередження управлінської діяльності держави на питаннях інтеграції у світове господарство та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів; продовольчої та енергетичної безпеки, екологічної безпеки та й взагалі безпеки життєдіяльності людини. розвиток мережових структур руйнує ієрархію відносин між людьми, на чому побудовано державне управління, а це означає про потребу перегляду інструментів координації та реординації діяльності. Збурення фінансових спекуляцій висунуло нові вимоги до регулятивних функцій держави у функціонуванні фінансового сектору. Інформаційна та інноваційна революція призвели до структурних змін, руйнується організаційно-технологічна архітектура виробництва матеріальних благ, що також потребує адекватних змін в способах та методах державного управління.

Крім того, розширення частки тіньової економіки, корупції та рентної економіки є прямим відображенням використання інститутів державної влади для формування та збага-

чення окремого прошарку населення, цільові пріоритети діяльності якого суперечать державним інтересам, що радикальним чином підриває ефективність установленого державного управління. Пошук нових методів та інструментів державного управління складає головне завдання кожного суспільства на шляху досягнення добробуту.

Інститути можуть як сприяти, так і стримувати діяльність економічних агентів у будь-якій сфері, які для досягнення своїх цілей укладають угоди та контракти.¹⁰ Через інститут держави відбувається реалізація нових потреб, інституційних вимог і їх модифікація, нових правил взаємодії суб’єктів господарської діяльності, їх ствердження в суспільстві через відповідну систему цінностей, функцій і послуг¹¹. Кожна нація по-різному використовує інститут держави для досягнення суспільного добробуту. Тому є свідчення успіхів та невдач урядів країн, формування різних національних моделей економіки та загострення суперечностей в глобалізаційних процесах.

На сьогоднішню специфіку інституціональних особливостей державного управління в Україні, як і в інших пострадянських країнах, наклали свій відбиток відсутність історичного досвіду ствердження цінностей епохи Великої Реформації та Просвітництва, що пройшли країни Західної Європи. На противагу лібералізму, етатизм¹² в першій половині минулого століття набув масового поширення й був реалізований на європейському континенті. Окрім цього, Україна як і Росія не має досвіду боротьби з економічними кризами за умов розвитку демократії, тоді як зазначав ще на початку ХХ століття Людвіг фон Мізес, європейські парламенти та уряди уже на той час мали 60-и річний досвід регулювання ринку та здійснення контролю над економікою¹³. За такого підходу та з точки зору

¹⁰ Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты. – М.: Дело, 2001. – С.11

¹¹ Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение // THESIS: Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т.1. – Вып.2. – М.: Начало-пресс, 1993. – С.69-91.

¹² Термін etatism (від франц. etat - держава) на думку Людвіга фон Мізеса вважається більш вдалим аніж statism (від англ. state – держава).

¹³ Мізес Л.фон Всемогущественное государство: тотальное государство и тотальная война / Людвиг фон Мизес; Б.С.Пинскера под ред. А.В. Курява; комментарии В.В.Кизилова. – Челябинск: Социум, 2009. с.5-6. (446 с).

еволюційності розвитку, низький рівень ефективності державного управління в Україні можна пояснити відсутністю історичного досвіду, але це ніяк не вписується в 20-річний аналогічний досвід Сінгапуру та Ірландії, які за такий же період досягли зовсім протилежних результатів.

Недосконалість ієрархічної структури органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, їх функціональна розбалансованість веде до деградації суспільства, а не до розвитку. Тому в Україні, з точки зору наукової школи нового державного управління економікою, вихідною та визначальною ланкою виступає політична стабільність і усвідомлення політичною елітою пріоритетів в першу чергу державного будівництва, забезпечення зростання добробуту всіх громадян, а не реалізація власних інтересів.

Застосування принципу верифікації до оцінювання державного управління в Україні дозволяє зробити висновок про наукову невизначеність цілей та способів їх досягнення в реальному вимірі українського державотворення. Так, зокрема тотальна приватизація суперечить формуванню інститутів державності України, фінансово-економічною базою розвитку яких є функціонування державного сектору економіки. Практика внесення змін до Конституції України свідчить про наукову недолугість обґрунтування потреб її вдосконалення та про меркантильність, лобістський характер таких „новацій”. Невизначеність в Конституції України цілей та соціально-економічної моделі розвитку суспільства складає одну із важливих теоретико-практичних проблем управління.

Статья поступила в редакцию 29.01.2013

УДК: 338.24(477)

**А.Г. ГЕРАСИМЕНКО, к.е.н., доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет**

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МОНОПОЛІЗМ АБО РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН РИНКОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

На основі аналізу чинних досліджень сутності інституційного монополізму запропоновано розглядати останній в рамках моделі тріади влади (суб'єкт ринкової влади → держава → об'єкт ринкової влади), де держава виконує роль агента й каталізатора ринкової влади в системі міжфірмової взаємодії. Наведено емпіричне підтвердження поширеності такої моделі інституційного монополізму в економіці України.

Ключові слова: інституційний монополізм, ринкова влада, держава, державні закупівлі, державна допомога.

Здавна проблеми монополізації окремих товарних ринків, як і економіки в цілому, вважалися предметом дослідження неокласичної економічної теорії, мінімізуючи інтерес до них вчених-інституціоналістів. Втім, по мірі поглиблення самих досліджень феномену монополії ставало зрозумілим, що її існування за межами сприятливого монополізації інституційного середовища є вкрай складним, а то і взагалі неможливим. А. Етционі пише:

«...чисті економічні монополії логічно є можливими, але на практиці зустрічаються рідко й характеризуються нестабільністю, тоді як засновані на політичній та економічній владі монополії є повсюдними, і такими, що вирізняються стійким характером» [1, с.227]. Аналогічної точки зору дотримується й ряд відомих вчених-економістів серед яких М. Фрідман [2, с.153], Ф. Хайек [3, с.137], В. Ойкен [4, с.348], Й. Шумпетер [5, с.50], Д. Норт [6, с.90], Дж. Стіглер [7, с.3-21] та ін. А отже постає питання про існування не тільки класичного підприємницького монополізму, але й іншого – інституційного.

Незважаючи на те, що феномен інституційного монополізму є притаманним будь-якій економічній системі, а його дослідження під різними назвами вже кілька десятків років є популярним напрямком сучасної економічної теорії, сама категорія «інституційний монополізм» народилася на пострадянському просторі. До числа найбільш відомих дослідників

© А.Г. Герасименко, 2013

.....
<http://www.donntu.edu.ua/> «Библиотека»/ «Информационные ресурсы»

<http://www.instud.org>, http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_ekon/